

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะโลกร้อน ที่อุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้นและช่วงเวลาที่ที่มีอากาศร้อนยาวนานขึ้น จะส่งผลกระทบต่อการระเหยของน้ำผิวดิน ซึ่งทำให้ปริมาณน้ำในแหล่งน้ำต่างๆ ลดลง (Cynthia Rosenzweig *et al*, 2000; Claire McGuigan *et al*, 2002) อีกทั้งการผันผวนของปริมาณน้ำฝน โดยข้อมูลปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสูงกว่าปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั่วประเทศ (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2553) ในขณะที่ผลการศึกษาของ สุจริต คุณชนกุลวงศ์ (2553) พบว่า ปริมาณน้ำที่จะไหลเข้าอ่างเก็บน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแนวโน้มลดลงในช่วงร้อยละ 27.04 – 41.76 เนื่องจากปริมาณฝนรวมลดลง ส่งผลกระทบต่อปริมาณการกักเก็บน้ำในอ่างเก็บน้ำ และลุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่มีสภาพความขาดแคลนน้ำได้ ดังนั้นเกษตรกรซึ่งถือได้ว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของประเทศไทย จึงตกอยู่ในภาวะเสี่ยง (Risk) ในระดับที่แตกต่างกันไปตามความเปราะบาง (Vulnerability) ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยเปิดรับ (Exposure) ความอ่อนไหว (Sensitivity) และมาตรการรับมือ (Coping Capacity) ของเกษตรกร (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554a) โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรในอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยข้อมูลของประเทศไทย พบว่ามีพื้นที่แห้งแล้งซ้ำซาก คิดเป็นร้อยละ 14.29 ของพื้นที่แห้งแล้งซ้ำซากทั้งหมดของประเทศไทย (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2553) และเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา คิดเป็นร้อยละ 90 และยกร่องปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง มะพร้าว (www.bangnampriao.go.th) มักประสบปัญหาภัยแล้ง ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเดือนมกราคม – พฤษภาคม เกือบทุกปี เนื่องจากปริมาณของน้ำฝนมีน้อยและแม่น้ำบางปะกงมีความเค็มเกินระดับ ไม่สามารถนำมาใช้ในการเกษตรได้ และปัญหาน้ำท่วม ซึ่งจะเกิดขึ้นในช่วงเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน เกือบทุกปี เนื่องจากมีฝนตกมาก โดยบ้านคลอง 21 ตำบลดอนเกาะกา และบ้านคลองหกวา ตำบลดอนเกาะกา มีความอ่อนไหวสูงต่อการเกิดปัญหาภัยแล้งในอำเภอบางน้ำเปรี้ยว ในขณะที่ชุมชนบ้านประสิทธิ์สุข ตำบลบางขนาก มีความสามารถในการตั้งรับและปรับตัวสูง (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554b) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม อาทิ การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ชุมชนเมือง และการท่องเที่ยวในพื้นที่โดยรอบอำเภอบางน้ำเปรี้ยวจะส่งผลกระทบต่อปริมาณและคุณภาพน้ำในลุ่มน้ำ ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำในอนาคตได้ (Mohamed A.A.H., 2006)

การวิเคราะห์ความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อกำหนดแนวทางในการปรับตัวของชุมชน (Community-based adaptation) เช่น การปรับช่วงระยะเวลาในการทำเกษตรกรรม การเปลี่ยนแปลงชนิดของพืชที่ปลูก จะช่วยลดความเสี่ยงต่อผลผลิตทางการเกษตร (Mark *et al*, 2008) ลดความเสี่ยงและความเปราะบางลงได้ (Cynthia *et al*, 2000) ตลอดจนการจัดตั้งกระบวนการในชุมชน เพื่อสนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ของรัฐ จะเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวของชุมชนได้ (Kristie L. Ebi *et al*, 2008; Tarleton M. and Ramsey D., 2008) ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาความเปราะบางของเกษตรกรในอำเภอบางน้ำเปรี้ยว เพื่อนำไปสู่การสื่อสารความเสี่ยง (Risk communication) แก่เกษตรกร ให้เกิดการรับรู้ความตระหนัก เพื่อนำไปสู่แนวทางในการปรับตัว (Adaptation) ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคมที่เหมาะสมได้

1.2 วัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเปราะบาง โดยวิเคราะห์ถึงปัจจัยเปิดรับ ความอ่อนไหว และ มาตรการรับมือ ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรชาวนา ชาวสวน และผู้เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ในพื้นที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในรูปของภาวะน้ำท่วม ภาวะภัยแล้ง และน้ำเค็มหนุน และการเปลี่ยนแปลงเชิงเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นปัจจัย Non-Climatic Factor
2. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างการรับรู้ ความตระหนักและจิตสำนึกในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกร ในประเด็นความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคม ในพื้นที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับตัวในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อลดความเสี่ยง จากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจ และสังคม

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- องค์กรรู้ความเสี่ยงและความเปราะบางจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในรูปของภาวะน้ำท่วม ภาวะภัยแล้ง และน้ำเค็มหนุน รวมทั้งการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ของ 10 หมู่บ้านนาร่อง ในเขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา
- อาสาสมัครชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรน้ำที่มีจิตสาธารณะจากชุมชนนาร่อง ในเขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

- องค์ความรู้ รูปแบบกระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรให้เกิดความตระหนักถึงความเสี่ยงในการบริหารจัดการน้ำภายใต้การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคม
- องค์ความรู้ แนวทางการปรับตัวในการบริหารจัดการน้ำในอนาคตจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ เศรษฐกิจและสังคม ของเกษตรกร ในเขตอำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา